

সম্প্রসারণ বুলেটিন নং ২/২০১১-১২

বিজ্ঞানসন্মত পদ্ধতিৰে বৰ্ষাকালীন ঘাঁহশস্য উৎপাদন

পাৰভেজ আহমেদ
ড° আবফান আলী

কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ
অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়
তিনিচুকীয়া

কৃষি বিজ্ঞানত ঘাঁহ বুলিলে তৃণভোজী বা সৰ্বভোজী জীৱ-জন্তুক খুৱাবৰ বাবে উৎপাদন কৰা শস্য বা অন্য সেউজীয়া ঘাঁহ জাতীয় উদ্ভিদকে বুজায়। এই জাতীয় শস্য বা উদ্ভিদৰ কাটি অন্য অংশ সেউজীয়া বা শুকান অৱস্থাত সংৰক্ষিত বা অসংৰক্ষিত উপাদান হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ঘৰচীয়া বা পোহনীয়া জীৱ-জন্তু যেনে গৰু, ম'হ, ছাগলী, গাহৰী, কুকুৰা আদিৰ খাদ্যৰ উপাদান হিচাপে ঘাঁহ শস্য অপৰিহাৰ্য্য। উদাহৰণ স্বৰূপে অধিক গাৰীৰ উৎপাদনৰ বাবে লাগতীয়াল সুস্বাদু যোগানৰ উপৰিও উৎকৃষ্ট মানৰ কেঁচা আৰু শুকান ঘাঁহৰ যোগান ধৰিব লাগে। উন্নত জাতৰ ঘাঁহৰ দ্বাৰা বহুলাংশে ব্যায়বহুল সুস্বাদু খাদ্যৰ পৰিমাণে কমাৰ পৰা যায় আৰু প্ৰতি একক উৎপাদনত খৰচৰ পৰিমাণ হ্ৰাস কৰিব পৰা যায়। পশুধনৰ পৰা অধিক উৎপাদনৰ বাবে বৰ্ষাকালীন কেইবিধমান ঘাঁহ শস্যৰ খেতিৰ বিষয়ে বহুলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

ক) বহুবৰ্ষী ঘাঁহ শস্য :

১) হাইব্ৰিড নেপিয়াৰ (Hybrid Napier) : অসমৰ জলবায়ুৰ সৈতে খাপ খোৱা এবিধ উত্তম বহুবৰ্ষীয়া ঘাঁহ। এইবিধ ঘাঁহৰ অনুমোদিত উন্নত জাতবিলাক হ'ল - এন বি ২১, আই জি এফ আৰ আই ৬ আৰু চি অ - ২ ইত্যাদি। সাধাৰণতে এইবিধ ঘাঁহৰ খেতিৰ বাবে ওখ পানী জমা নোহোৱা সাকুৰা মাটিৰ প্ৰয়োজন। মাটিডৰা ভালদৰে হাল-কোৰ বাই চহাই ভালদৰে মৈয়াই ল'ব লাগে। অলাগতিয়াল বন-বাতবোৰ উভালি পেলাব লাগে। সাধাৰণতে এপ্ৰিল মাহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি জুলাই মাহলৈকে কৰা পাৰি। বোৱাৰ সময়ত দুই-তিনিটা গাঠিযুক্ত পোখা ৫০ চেঃমি আঁতৰে আঁতৰে কৰা লাগে।

মাটি প্ৰস্তুত কৰোতেই বিঘাই প্ৰতি ৭ কুইণ্টল গোবৰ বা পচন সাৰ মাটিত প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। বাসায়নিক সাৰ হিচাপে বিঘাই প্ৰতি ১২ কিলোগ্ৰাম ইউৰিয়া, ৪০ কিলোগ্ৰাম ছুপাৰ ফছফেট আৰু ৭ কিলোগ্ৰাম মিউৰিয়েট অৱ পটাছ সাৰ শেষৰ বাৰ হালবাৰ্ণতে প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। বাসায়নিক সাৰৰ সৈতে জৈৱিক সাৰ মিহলাই প্ৰয়োগ কৰিলে বেছি ভাল ফল পোৱা যায়। ইউৰিয়া সাৰখিনি মুঠতে চাৰিভাগ কৰি প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। প্ৰত্যেকবাৰ ঘাঁহ কটাৰ পাছত বিঘাই প্ৰতি ৬ কিলোগ্ৰাম ইউৰিয়া প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।

সাধাৰণতে বৰষুণৰ পানীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি এই খেতি কৰা হয়। সেয়েহে বোৱাৰ সময়ত বৰষুণ নহলে পানীৰ যোগানৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰিলে ভাল হয়। প্ৰথম বছৰত ৪-৬ বাৰমান ঘাঁহ কাটিব পাৰি। শস্য লগোৱাৰ তিনি মাহ পাছত প্ৰথমবাৰ চপোৱা হয় আৰু পৰ্যায়ক্রমে ৫-৭ সপ্তাহৰ অন্তৰে অন্তৰে কাটি থাকিব পাৰি। ওপৰোক্ত ধৰণে খেতি কৰিলে সেউজীয়া ঘাঁহৰ উৎপাদন বিঘাই প্ৰতি ১৪০-১৫০ কুইণ্টল পাব পৰা যায়।

২) ছেটেৰিয়া ঘাঁহ (Setaria Grass) : এই ঘাঁহৰ অনুমোদিত জাত বিলাক হ'ল - কাজুনগুলা, নন্দী আৰু নৰক। পানী জমা নোহোৱা ওখ সাৰুৱা মাটি খেতিৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰিব লাগে। মাটিডৰা ভালদৰে হাল-কোৰ বাই চহাই ল'ব লাগে আৰু তাৰ পাছত ভালদৰে মৈয়াই ল'ব লাগে। অলাগতিয়াল বন-বাতবোৰ উভালি পেলাব লাগে। সাধাৰণতে এপ্রিল মাহৰ পৰা জুন মাহলৈকে ঘাঁহ ৰুব পাৰি। বোৱাৰ সময়ত একোটা পোখা বা তিনিটা গাঠিযুক্ত পোখা ৫০-৬০ ছেঃমিঃ আঁতৰে আঁতৰে ৰুব লাগে। এবিঘা মাটি ৰুবলৈ এনেকুৱা একোটা পোখা বা তিনিটা গাঠিযুক্ত পোখা ৫০০০ টাৰ দৰকাৰ হয়। ঘাঁহ বোৱাৰ কেইদিনমান আগতে বিঘাই প্রতি ৭ কুইন্টল গোবৰ বা পচন সাৰ মাটিত প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। ছেটেৰিয়া ঘাঁহ খেতি কৰা মাটিত বিঘাই প্রতি ১২ কিলোগ্ৰাম ইউৰিয়া, ৪০ কিলোগ্ৰাম ছুপাৰ ফছফেট আৰু ৭ কিলোগ্ৰাম মিউৰিয়েট অৱ পটাছ সাৰ শেষৰ বাৰ হাল বাওঁতে প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। বাসায়নিক সাৰৰ সৈতে জৈবিক সাৰ মিহলাই প্ৰয়োগ কৰিলে বেছি ভাল ফল পোৱা যায়। পচন সাৰ মাটি প্ৰস্তুত কৰোতেই প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। প্ৰত্যেকবাৰ শস্য চপোৱাৰ পাছত বিঘাই প্রতি ৬ কিলোগ্ৰাম ইউৰিয়া প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। পৰিচৰ্যা হিচাপে বোৱাৰ ৩০-৩৫ দিনমান পাছত আৰু প্ৰত্যেকবাৰ ঘাঁহ কটাৰ পাছত এবাৰ পাতলকৈ কোৰ মাৰিলে ঘাঁহৰ শ্ৰীবৃদ্ধি ভাল হয়।

সাধাৰণতে বৰষুণৰ পানীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি এই খেতি কৰা হয়। বোৱাৰ সময়ত বৰষুণ নহলে বা মাটি শুকাই গলে পানীৰ যোগানৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰিলে ভাল হয়। বোৱাৰ ৬০-৬৫ দিনমান পাছত প্ৰথমবাৰ ঘাঁহ কাটিব লাগে আৰু পৰ্যায়ক্রমে ৪৫-৬০ দিনৰ অন্তৰে অন্তৰে কাটি থাকিব পাৰি। এইদৰে উন্নত পদ্ধতিৰে খেতি কৰিলে বিঘাই প্রতি সেউজীয়া ঘাঁহৰ উৎপাদন ১৪০-১৫১ কুইন্টল পাব পৰা যায়।

খ) এক বছৰীয়া ঘাঁহ শস্য :

১) গোমধান (Fodder Maize) : গৰু, মহিৰ খাদ্য হিচাপে কৰিব পৰা গোমধানৰ অনুমোদিত জাতবিলাক হ'ল - গংগা ৫, বিজয়, আফ্ৰিকান টল ইত্যাদি। ইয়াৰ খেতি কৰিবলৈ মাটিডৰা পানী জমা নোহোৱা সাৰুৱা হ'ব লাগে। গোমধানৰ খেতিৰ বাবে মাটিৰ প্ৰস্তুতি ভাল হ'ব লাগে। ইয়াৰ বাবে মাটিডোখৰ ভালদৰে হাল বাই মৈয়াই ল'ব লাগে। অলাগতিয়াল বন-বাতবোৰ উভালি পেলাব লাগে।

জুম মাহৰ আগতে গুটি সিঁচিব পাৰিলে ভাল। এবিঘা মাটিৰ বাবে ৮ কিলোগ্ৰাম বীজৰ প্ৰয়োজন হয়। বীজ সিঁচাৰ সময়ত শাৰীৰ পৰা শাৰীৰ দূৰত্ব ৩০ ছেঃমিঃ আৰু গছৰ পৰা গছৰ দূৰত্ব ১০ ছেঃমিঃ হ'ব লাগে। মাটি প্ৰস্তুত কৰাৰ

সময়তে বিঘাই প্রতি ৫-৬ কুইন্টল গোবৰ বা পচন সাৰ প্ৰয়োগ কৰি ভালদৰে মিহলাই দিব লাগে। বিঘাই প্রতি ১৮ কিলোগ্ৰাম ইউৰিয়া, ২৭ কিলোগ্ৰাম ছুপাৰ ফছফেট আৰু ৭ কিলোগ্ৰাম মিউৰিয়েট অৱ পটাছ সাৰ প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। মাটিডৰা শেষবাৰ চহাওঁতে সমুদায় চুপাৰ ফছফেট আৰু পটাছ সাৰখিনি এভাগ ইউৰিয়াৰ (৯ কিলোগ্ৰাম) লগত প্ৰয়োগ কৰি ভালদৰে মাটিত মিহলাই দিব লাগে। বাকী থকা ৯ কিলোগ্ৰাম ইউৰিয়া গুটি সিঁচাৰ ৪০ দিন পাছত টপড্ৰেচিং কৰিব লাগে।

সাধাৰণতে বাৰিষাৰ বতৰত কৰা খেতিত জলসিঞ্চন কৰাৰ প্ৰয়োজন নহয়। কিন্তু বৰষুণৰ অভাৱৰ বাবে মাটি শুকাই গলে অনতি পলমে খেতিত জলসিঞ্চন কৰিব লাগে। বীজ সিঁচাৰ ৭৫ দিনৰ পিছত ঘাঁহ কাটিব পৰা যায়। অধিক উৎপাদন পাবলৈ, গাৰ্খীৰতি অৱস্থাতে গছবোৰ গৰু ম'হৰ খাদ্য হিচাপে কাটিব পাৰি। এইদৰে উন্নত পদ্ধতিৰে খেতি কৰিলে সেউজীয়া ঘাঁহৰ উৎপাদন বিঘাই প্রতি ৫০-৬০ কুইন্টল পাব পৰা যায়।

- ২) **দীনানাথ ঘাঁহ (Dinanatha Grass)** : দীনানাথ ঘাঁহৰ অনুমোদিত জাতবিলাক হ'ল জে পি ১২, পুছা ৩, পুছা ১৯ ইত্যাদি। এইবিধ ঘাঁহৰ খেতিৰ বাবে পানী ওলাই যাব পৰা সু-ব্যৱস্থা থকা মাটি নিৰ্বাচন কৰিব লাগে। মাটিডৰা ২-৩ বাৰ হালবাই মৈয়াই দিব লাগে। প্ৰথম অৱস্থাত ৩৫-৪০ দিন মানলৈকে এই ঘাঁহৰ পুলিবোৰ বৰ লাহে লাহে বাঢ়ে। গতিকে এই সময়চোৱাত পথাৰখন বন-বাতৰ পৰা মুক্ত ৰাখিব লাগে। এপ্ৰিলৰ পৰা জুনৰ ভিতৰত বীজ সিঁচিব লাগে। এবিধা মাটিত ইয়াৰ খেতি কৰিবলৈ ১-১.৫ কিলোগ্ৰাম পৰিমাণৰ বীজৰ দৰকাৰ হয়। বীজ সিঁচাৰ সময়ত শাৰীৰ পৰা শাৰীৰ দূৰত্ব ৩০ চেঃমি আৰু গছৰ পৰা গছৰ দূৰত্ব ১০ চেঃমিঃ হ'ব লাগে। মাটি প্ৰস্তুত কৰাৰ সময়তে বিঘাই প্রতি ৬-৮ কুইন্টল গোবৰ বা পচন সাৰ প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। এইবিধ ঘাঁহৰ বাবে বিঘাই প্রতি ৯ কিলোগ্ৰাম নাইট্ৰজেন সাৰ প্ৰথম বাৰ ঘাঁহ কটাৰ পিছত টপড্ৰেছ হিচাপে প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। ঘাঁহ দুবাৰমান কাটিব পৰা যায়। বীজ সিঁচাৰ ৬০ দিনৰ পিছত প্ৰথমবাৰ ঘাঁহ কাটিব লাগে। প্ৰথমবাৰ ঘাঁহ কটাৰ ৪৫ দিনমান পাছত দ্বিতীয়বাৰ ঘাঁহ কাটিব পৰা যায়। দুবাৰ কাটোতে হেষ্টিৰে প্রতি ৬০-৭০ কুইন্টল সেউজীয়া ঘাঁহ পোৱা যায়। ওপৰত বৰ্ণনা কৰা উন্নত জাতৰ ঘাঁহৰ সঁচৰ বাবে কৃষকসকলে সৰ্বভাৰতীয় ঘাঁহশস্য গৱেষণা প্ৰকল্প, অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়, যোৰহাটৰ লগত যোগাযোগ কৰিব পাৰে।

অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনস্থ কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ, তিনিচুকীয়াৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত